

Конституційний Суд України наголошує, що умову повного відшкодування власникові вартості об'єкта приватної власності в разі його примусового відчуження з мотивів суспільної необхідності встановлено безпосередньо частиною п'ятою статті 41 Основного Закону України, а відтак це питання перебуває поза межами дискреційних повноважень Верховної Ради України; законодавець у межах своєї компетенції має лише забезпечити гарантії реалізації встановленої зазначеним положенням Конституції України умови.

(абзац сьомий пункту 2 мотивувальної частини)

Таким чином, як на конституційному рівні, так і на рівні міжнародних договорів, які є частиною національного законодавства України в разі надання Верховною Радою України згоди на їх обов'язковість (частина перша статті 9 Конституції України), встановлено можливість обмеження права власності з урахуванням інтересів суспільства, зокрема й у зв'язку з потребою забезпечення захисту інших конституційних прав громадян, зокрема права на житло.

(абзац десятий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини)

Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 20 жовтня 2021 року № 7-р(II)/2021 у справі за конституційною скаргою Приватного акціонерного товариства „Чернігівоблбуд“ щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту „б“ пункту 1 частини третьої статті 14 Закону України „Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків“

Ще однією умовою відповідності оспорюваного припису статті 485 Кодексу Основному Закону України є забезпечення ним належного нормативного підґрунтя для встановлення справедливого балансу між публічним інтересом у захисті митної безпеки України та захистом права власності особи, на яку накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу.

Оцінюючи абзац другий статті 485 Кодексу в контексті створення ним передумов для недопущення надмірного втручання у право власності особи з метою забезпечення справедливого балансу між вимогами публічного інтересу в захисті митних інтересів та митної безпеки України, з одного боку, та захистом права власності особи – з іншого, Конституційний Суд України дійшов висновку, що зазначений припис статті 485 Кодексу не забезпечує бажаної гнучкості в діях та рішеннях органу державної влади під час визначення розміру штрафу щодо правопорушника з урахуванням усіх обставин справи. Тому внаслідок застосування оспорюваного припису статті 485 Кодексу не забезпечується справедливий баланс між вимогами публічного інтересу та захистом права власності особи, а сам цей припис є нормативним підґрунтям для надмірного втручання в гарантоване Основним Законом України право власності.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що абзац другий статті 485 Кодексу суперечить частинам першій, четвертій статті 41 Конституції України.

(Абзаци другий, сьомий, восьмий підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини)

Рішення Конституційного Суду України від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022 у справі за конституційними скаргами Барсеяна Геворка Сенекеримовича та Ліненко Наталії Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 485 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності)

Конституційний Суд України констатує, що головним обов'язком держави у сфері відносин власності є забезпечення захисту прав усіх суб'єктів права власності. Одним із механізмів забезпечення такого захисту є законодавче врегулювання, у межах якого чітко та вичерпно встановлено, зокрема, підстави виникнення, припинення права власності, випадки правомірного обмеження права власності, підстави і порядок здійснення такого обмеження.

Конституційний Суд України зауважує, що в приписові частини першої статті 41 Конституції України визначено тріаду правомочностей власника: володіння, користування, розпорядження, які

він здійснює щодо певного майна, що йому належить на тій чи тій юридичній підставі, тому в розумінні цього припису власність, якою кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися, стосується майна. Відповідно, конституційний імператив щодо непорушності права приватної власності скеровано насамперед на убезпечення власника від протиправного втручання в здійснення ним своїх прав щодо володіння, користування та розпорядження належним йому майном вільно та на власний розсуд.

(Абзаци десятий, одинадцятий пункту 4 мотивувальної частини)

Конституційний Суд України вважає, що застосування припису першого речення частини першої статті 1050 Кодексу як такого, що його скеровано на надання кредитодавцеві права на отримання трьох процентів річних від простроченої суми та інфляційних втрат як заходів цивільної відповідальності за неналежне виконання позичальником грошових зобов'язань, не може впливати на право кредитодавця на отримання процентів як плати за користування кредитом, тобто на право вимагати від боржника виконання зобов'язань за кредитним договором у натурі.

Отже, Конституційний Суд України дійшов висновку, що в аспекті порушених у конституційній скарзі питань оспорюваний припис статті 1050 Кодексу не обмежує права Банку на отримання процентів як плати за користування кредитом. Відповідно, припис першого речення частини першої статті 1050 Кодексу не спричиняє й негативних наслідків для права Банку на ведення підприємницької діяльності.

Отже, припис першого речення частини першої статті 1050 Кодексу не суперечить частині четвертій статті 13, частинам першій, другій, четвертій статті 41, частині першій статті 42 Конституції України.

(Абзаци сьомий – дев'ятий пункту 7 мотивувальної частини)

Рішення Конституційного Суду України від 22 червня 2022 року № 6-р(П)/2022 у справі за конституційною скаргою Акціонерного товариства „Державний ощадний банк України“ щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису першого речення частини першої статті 1050 Цивільного кодексу України

Таким чином, унормування відносин із застосування спеціальної конфіскації оспорюваними статтями КК України було здійснено з метою адаптації, уніфікації та гармонізації національного законодавства України з актами Європейського Союзу як складниками процесу євроінтеграції України. Своєю чергою, євроінтеграція України вимагає утвердження правдивої демократії, додержання людських прав та верховенства права (правовладдя) як загальноєвропейських цінностей.

(Абзац третій підпункту 2.8 пункту 2 мотивувальної частини)

...Конституційний Суд України виходить з того, що принцип домірності (пропорційності) у сфері кримінального права проявляється, зокрема, у тому, що застосовані види покарання та (або) інші заходи кримінально-правового характеру мають бути домірними. Ця вимога є загальною, стосується всіх випадків застосування видів покарань, інших заходів кримінально-правового характеру, у тому числі й спеціальної конфіскації.

(Абзац перший підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини)

Таким чином, конфіскація майна як вид покарання і спеціальна конфіскація як захід кримінально-правового характеру є відмінними за метою, підставами, умовами, суб'єктами та об'єктами, тобто не є тотожними.

Конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні майна, що є власністю засудженого. Унаслідок чого конфіскація майна є видом покарання, застосування якого має на меті покарання винного, його виправлення й запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень цією та іншими особами.

Натомість спеціальна конфіскація застосовується у разі, коли майно вилучається у особи, яка не є власником або добросовісним володільцем такого майна, а тому цей захід впливу на особу має некаральний характер, метою застосування якого є припинення використання грошей та іншого майна, набутих унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності, як цілі або засобу кримінально-протиправної діяльності. На відміну від конфіскації майна як виду покарання, на

застосування спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру не впливають ступінь тяжкості вчиненого умисного кримінального правопорушення, дані, що характеризують особу, яка вчинила таке правопорушення, тощо.

Водночас спільним для конфіскації майна та спеціальної конфіскації є однаковий спосіб досягнення мети застосування – примусове безоплатне вилучення майна на підставі відповідного судового рішення (вирок, ухвала).

(Підпункт 3.3.6 підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини)

4.8. Конституційний Суд України зазначає, що застосування спеціальної конфіскації до третьої особи, з одного боку, не пов'язане зі встановленням факту вчинення цією особою умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України, з іншого – застосування цього кримінально-правового заходу у спосіб примусового безоплатного вилучення майна може бути кваліфіковане як надмірне втручання у право власності або право добросовісного володіння майном.

Для забезпечення ефектності та дієвості наданих Основним Законом України гарантій та унеможливлення порушення конституційних прав усіх учасників кримінально-процесуальних відносин держава, керована правом та принципом додержання людських прав, зобов'язана відповідним чином організувати систему кримінальної юстиції.

Тому з метою дотримання у процедурі застосування спеціальної конфіскації прав та інтересів третьої особи, тобто особи, яку не підозрюють та не звинувачують у вчиненні умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України, в КПК України має бути належним чином унормовано процесуальні відносини за її участю. Унормування належним чином правовідносин за участю такої третьої особи повинно охоплювати надання приписами КПК України їй, передусім, самостійного процесуального статусу та низки відповідних процесуальних прав та обов'язків.

4.9. Наведені норми Конституції України, приписи міжнародних актів та практика Європейського суду з прав людини дають підстави для висновку, що спеціальна конфіскація є можливим для правозастосування кримінально-правовим заходом.

З посутнього аналізу приписів законодавства України, що встановлюють спеціальну конфіскацію та визначають суб'єктів, об'єкти та порядок її застосування, слідує, що спеціальна конфіскація не є видом кримінального покарання, тому її застосування, зокрема примусове безоплатне вилучення майна у недобросовісної третьої особи, на підставі судового рішення (вирок, ухвала) не є притягненням до кримінальної відповідальності.

(Підпункт 4.8, абзаци перший, другий підпункту 4.9 пункту 4 мотивувальної частини)

5.2. Розв'язуючи питання конституційності актів права, що обмежують або припиняють право власності, Конституційний Суд України висловив низку юридичних позицій, за якими:

– „Конституція України прямо встановлює заборону протиправного позбавлення власника права власності (частина четверта статті 41). Непорушність цього права означає передусім невтручання будь-кого у здійснення власником своїх прав щодо володіння, користування та розпорядження майном, заборону будь-яких порушень прав власника щодо його майна всупереч інтересам власника та його волі“ (перше, друге речення абзацу другого пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 11 листопада 2004 року № 16-рп/2004);

– „Конституція України допускає конфіскацію майна як обмеження права власності, зокрема, що може застосовуватися виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. Однак можливість такого обмеження і його характер мають бути визначені законом не свавільно, а відповідно до Конституції України, у тому числі до встановленого нею принципу верховенства права і його вимоги – принципу домірності (пропорційності). Обмеження права власності у вигляді конфіскації майна має бути обумовлене захистом конституційного правопорядку, прав, свобод та гідності людини і громадянина, інтересів суспільства, держави, бути належним та необхідним заходом для досягнення такої легітимної мети, а також забезпечувати справедливий баланс між вимогами публічних інтересів та захистом права власності особи, не допускаючи надмірного впливу на адресатів, стосовно яких спрямоване зазначене обмеження“ [друге, третє, четверте речення абзацу одинадцятого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 21 липня 2021 року № 3-р(П)/2021].

(Підпункт 5.2 пункту 5 мотивувальної частини)

...спеціальна конфіскація застосовується до майна, яке за приписами КПК України на підставі достатніх доказів суд у відповідному рішенні (вирок, ухвала) визнав таким, що одержане внаслідок вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України, призначалося (використовувалося) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення, було предметом кримінального правопорушення тощо (частина перша статті 96-2 КК України).

Отже, таке втручання держави ґрунтується на законі, повноваження щодо його здійснення надано найбільш кваліфікованому суб'єкту правозастосування – суду, який фіксує це в юридичному акті індивідуальної дії (вирок, ухвала), воно відповідає правомірній меті: припинення використання майна як цілі або засобу кримінально-протиправної діяльності.

(Підпункт 5.4 пункту 5 мотивувальної частини)

Посутнє тлумачення цих [частина друга статті 41, частина перша статті 68] та інших приписів Основного Закону України дозволяє стверджувати, що юридичні інститути будь-якої країни конституційної демократії не є підґрунтям для набуття права власності або права добросовісного володіння внаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності, оскільки подібне унормування суспільних відносин суперечило би конституційному ладу, порушувало би публічний порядок та права власників і добросовісних володільців, які є потерпілими від такої діяльності.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України стверджує, що жодний припис Основного Закону України не гарантує захисту незаконного та недобросовісного володіння майном, тимчасово набутого внаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності.

(Абзаци другий, третій підпункту 5.5 пункту 5 мотивувальної частини)

5.7. Оцінюючи конституційність статей 96-1, 96-2 КК України, Конституційний Суд України виходить з того, що володіння майном, набуте внаслідок вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України, не може бути кваліфіковане ні як „визначений законом“ порядок набуття права власності на майно (частина друга статті 41 Конституції України), ні як „не заборонена законом“ підстава набуття права власності або права добросовісного володіння майном (стаття 328 Цивільного кодексу України).

Окрім того, ухвалене судом на підставі приписів КПК України судові рішення (вирок, ухвала) про застосування спеціальної конфіскації є юридичним актом індивідуальної дії, що встановлює факт незаконності та недобросовісності набуття певною особою конкретного майна і також спростовує презумпцію правомірності набуття права власності, встановлену в частині другій статті 328 Цивільного кодексу України. Унаслідок цього саме судові рішення є підставою для вилучення такого майна в особи, стосовно якої може бути застосовано спеціальну конфіскацію згідно з оспорюваними статтями КК України.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що застосування спеціальної конфіскації припиняє не право власності або право добросовісного володіння майном, а незаконне та недобросовісне володіння, тимчасово набуте внаслідок вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України, тобто з порушенням приписів Конституції України та законів України, прав та інтересів учасників суспільних відносин.

(Абзаци перший, другий, третій підпункту 5.7 пункту 5 мотивувальної частини)

Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 30 червня 2022 року [№ 1-р/2022](#) у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 96-1, 96-2 Кримінального кодексу України (щодо спеціальної конфіскації)